

Agnieszka Rypel
Wydział Humanistyczny
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

SPOSOBY I CELE UKAZYWANIA TREŚCI RELIGIJNYCH W PODRĘCZNIKACH JĘZYKA POLSKIEGO Z LAT 1926–2012

Wiara w Boga i akceptacja nauk Kościoła katolickiego tradycyjnie stanowiły istotny element tożsamości zbiorowej Polaków. Podręczniki języka polskiego na różne sposoby wykorzystują ukształtowany w tej tradycji topos „Polaka-katolika” – od jawnej, politycznie zalecanej afirmacji, przez instytucjonalną negację lub pomijanie, aż po swoiście rozumianą „kryptoafirmację”.

Afirmacyjne funkcjonowanie tego toposu najłatwiej sprawdzić w podręcznikach z okresu międzywojennego¹. W drugiej połowie lat trzydziestych, po gwałtownej krytyce reformy Jędrzejewiczowskiej, której obóz endecki zarzucał niedostateczne podkreślanie wartości narodowych i katolickich, w nauczaniu języka polskiego pojawiły się wyraźnie akcentowane wątki edukacji moralnej w duchu etyki katolickiej². Coraz silniejszy wpływ obozu narodowego na

---

¹ Prezentując tę problematykę, odwołuję się do ustaleń i materiałów źródłowych przedstawionych w książce: A. Rypel, *Ideologiczny wymiar dyskursu edukacyjnego na przykładzie podręczników języka polskiego z lat 1918-2010*, Bydgoszcz 2012. W opracowaniu tym korpus badawczy stanowiło 75 różnego typu podręczników języka polskiego, z czego 50 poddano szczegółowej analizie, a 25 przywołano w celu przybliżenia kontekstu omawianych zjawisk. Za podstawowe kryterium doboru podręczników wytypowanych do analizy przyjęto nie tyle etap kształcenia i klasę (ze względu na różnice w funkcjonowaniu systemów oświatowych między 1918 a 2010 rokiem), ile wiek uczniów, dla których książki są przeznaczone. Przedstawione w pracy wnioski dotyczyć będą zatem podręczników języka polskiego skierowanych do odbiorców mających średnio od 9 do 15 lat i uczęszczających do szkół powszechnych, szkół podstawowych oraz międzywojennych i współczesnych gimnazjów. Skoncentrowałam się przede wszystkim na tych książkach szkolnych, które zawierają teksty literackie i teksty kultury oraz inne teksty dydaktyczne wraz ze stosowną obudową metodyczną. Wnioski przedstawione w artykule zostały sformułowane na podstawie analizy całego korpusu, materiał egzemplifikacyjny ze względu na ograniczone ramy tego tekstu został ograniczony do wybranych podręczników, w których omawiane zjawisko zostało ukazane w sposób reprezentatywny dla całej klasy tekstów.

² Por. W. Wojdyła, *Wychowanie jako forma działania politycznego w myśli społeczno-politycznej obozu narodowego w latach 1926–1939*, w: *Wychowanie a polityka. Między wychowaniem narodowym a państwowym*, red. W. Wojdyła, Toruń 1999.

szkolnictwo potęgował związki wychowania religijnego z procesem kształtowania postaw patriotycznych. Owo połączenie patriotyzmu z religią wywodziło się z myśli Romana Dmowskiego, który szczególnie mocno podkreślał rolę katolicyzmu polskiego. Jego zdaniem „nie jest on dodatkiem do polskości, ale stanowi o jej istocie”. Te same przekonania znalazły wyraz w Programie Stronnictwa Narodowego z 1928 roku, np.: „Wiara i religia są ostoją życia społecznego”, „Naród polski jest katolicki”, „Wiara katolicka przodować musi w Polsce zbiorowemu życiu państwowemu”³. Podobne tezy głosił w tym samym czasie kościół katolicki, propagując model społeczeństwa oparty na zasadach chrześcijańskich. W ten sposób ugruntowane zostało dawne polskie przeświadczenie o „posiadaniu katolicyzmu” – to nie katolicyzm wspierał polskość, ale polskość wspierała katolicyzm, a być Polakiem oznaczało to samo, co być katolikiem⁴.

W podręcznikach z lat 1926–1939 prześledzić można wszystkie zasadnicze elementy postawy kształtowanej na tych przesłankach. W perswazji przekonującej do przyjęcia przeświadczenia o związkach wiary z polskością wykorzystywano następujące argumenty:

- **wiara nierozłącznie związana jest z polskością** i dlatego prawdy wiary można przekazywać jedynie po polsku, np.: Władysław S. Reymont *Unici*, Gustaw Morcinek *Na miedzy*⁵;
- **wiara jest wpisana w początki narodu polskiego**, który dzięki niej rozwinął się cywilizacyjnie np.: Józef Czechowicz *Jak Piast Kołodziej królem został*⁶, Beata Obertyńska *Goście z daleka*⁷;
- **wiara uzasadnia porządek społeczny** i nadaje pracy człowieka głębszy sens, np. Teofil Lenartowicz, *Święci robotnicy*⁸, *Jesienny siew*, *Świeży chleb*⁹;
- **wiara jednoczy kolejne pokolenia Polaków**, np.: *W starym kościółku*¹⁰;

³ Cyt. za: J. Góralski, *Polska macierz szkolna jako instytucja wychowania obywatelskiego*, w: *Wychowanie a polityka*, dz. cyt. *Między wychowaniem narodowym a państwowym*, red. W. Wojdyła, Toruń, s. 89.

⁴ K. Kalinowska, *Spoleczeństwo a stereotypy w myśli społecznej ojca Jacka Woroniczkiego*, w: *Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej XX wieku*, red. W. Wojdyła, Toruń 2000, s. 109.

⁵ S. Tync, J. Gołąbek, *Czytanki polskie dla IV klasy szkół powszechnych I stopnia, kurs C*, Lwów – Warszawa 1936, s. 49–50, 162–166.

⁶ B. Kubski, M. Kotarbiński, E. Zarembina, *Czytanka dla III klasy miejskich szkół powszechnych*, Lwów 1934, s. 76–78.

⁷ J. Balicki, S. Maykowski, „*Mówią wieki*”. *Drugi rok nauki języka polskiego w gimnazjach*, Lwów 1934, 43–44.

⁸ S. Tync, J. Gołąbek, dz. cyt., s. 73–74.

⁹ B. Kubski, S. Dobraniecki, „*Na zagonie*”. *Czytanki polskie dla klasy II szkół powszechnych I stopnia, kurs A*, Lwów 1936, s. 7–8, 105–106.

¹⁰ B. Kubski, M. Kotarbiński, E. Zarembina, dz. cyt. 143–144.

- **wiara organizuje życie człowieka** zgodnie z rokiem liturgicznym, nadając codzienności rytm i metafizyczne znaczenie, np.: Henryk Zasławski *Odpust*, Zofia Krzeptowska *Roraty*, Maria Konopnicka *Kołodnicy*, Leon Wiszniewski *Święcone*¹¹;
- **wiara ubogaca duchowo człowieka** i skłania go do głębszej refleksji nad sobą, sensem istnienia i relacjami z innymi ludźmi, np.: *W skrusze, Zdrowaś Maria*¹².

Do negowania lub pomijania toposu „Polaka-katolika” dochodziło, oczywiście, w okresie PRL. Skomplikowane relacje między państwem i Kościołem, wzajemne ustępstwa, okresy wzmożonych prześladowań i odwilży, kiedy rząd łagodził kurs wobec Kościoła, aby poprawiać nastroje społeczne i w ten sposób legitymizować nadwątloną władzę, mają stosunkowo niewielkie odbicie w szkolnych podręcznikach języka polskiego. Okres od 1944 do 1949 roku odznaczał się współpracą obydwu instytucji – w oficjalnym kalendarzu świąt uwzględniono Boże Narodzenie, Wielkanoc, Boże Ciało, Wszystkich Świętych i Nowy Rok. Delegacje partyjne i rządowe uczestniczyły w ich obchodach, a i biskupi odprawiali nabożeństwa z okazji świąt i uroczystości państwowych. Finansowano odbudowę zniszczonych świątyń, pozwalano na funkcjonowanie seminariów duchownych, zakonów oraz na naukę religii w szkołach. Ten, zbliżony do przedwojennego, stan rzeczy znajdował swoje odzwierciedlenie w podręcznikach języka polskiego z tego prostego powodu, że w latach 1944–1949 w głównej mierze korzystano z, nieznacznie tylko zmodyfikowanych, podręczników z okresu międzywojennego¹³. Nawet jednak w okresie nasilonej propagandy komunistycznej w podręcznikach do szkół podstawowych nie zamieszczano tekstów otwarcie negujących potrzebę religii i propagujących ateizm.

Nieco inaczej przedstawiała się w tym czasie sytuacja w ówczesnych podręcznikach do szkół średnich, choć i w nich nie propagowano postaw jawnie ateistycznych. Ostrze krytyki skierowane było raczej przeciw Kościołowi jako reakcyjnej instytucji tłumiącej postęp i stojącej na straży interesów klas uprzywilejowanych, o czym między innymi świadczy fragment podręcznika Jadwigi Pietrusiewiczowej *Historia literatury polskiej*:

Od początków piśmiennictwa do roku 1795: Idee głoszone przez kościół odpowiadały interesom klasy panującej. Kościół nawoływał w imię zbawienia wiecznego do wyrzeczenia się dóbr doczesnych, do znoszenia

¹¹ B. Kubski, S. Dobraniecki, dz. cyt. 19, 34–35, 76.

¹² Tamże, s. 148–149, 16.

¹³ Na przykład zatwierdzone do użytku szkolnego w październiku 1945 roku, a wydane rok później podręczniki dla szkół powszechnych autorstwa Jerzego Kreczmara i Juliusza Saloniego *Nad poziomy* i *Na przelomie*.

w pokorze wszystkich przeciwności. Ugruntował w umysłach ludzi ówczesnych przekonanie, że istniejący porządek społeczny, według którego jedni rządzą, a drudzy pracują, ustanowił Bóg, więc nie wolno się temu sprzeciwiać. Wyżsi duchowni sami byli potężnymi feudałami, posiadali ogromne dobra i na równi z panami świeckimi wyzyskiwali poddanych [...] Kościół uporcezywie zwalczał wszelkie przejawy rodzimej kultury. Z walki tej pieśń ludowa, choć zagłuszana niezrozumiałymi słowami hymnów łacińskich, wychodziła widać zwycięsko, skoro tak często pojawiały się w pismach biskupich zakazy jej upowszechniania, skoro pisarze XV i XVI wieku niejednokrotnie poświadczali jej istnienie. One właśnie najlepiej wyrażały myśli, uczucia i przeżycia najszerzych mas społeczeństwa¹⁴.

W innym podręczniku kulturotwórczą rolę Kościoła sprowadza się do propagowania *kosmopolitycznej ideologii* i w tym celu dezawuuje się nawet najbardziej znaczące osiągnięcia polskiej kultury:

Kościół zmuszony był uznać język ludu polskiego. Bardziej wymownym dowodem tych zmian była napisana w XIII w. pierwsza pieśń religijna „Bogurodzica”. Wezwania jej pierwszej zwrotki: „Bogurodzica, dziewica, Bogiem sławena Maria” naśladowały niewątpliwie śpiewane jeszcze w XIII w. pieśni pogańskie. Dzięki temu naśladownictwu i nieskomplikowanej treści „Bogurodzica” stała się w krótkim czasie pieśnią nie tylko kościelną, ale i państwową¹⁵.

Jeden z nielicznych przykładów postawy jawnie ateistycznej znaleźć można dopiero w podręczniku wydanym w 1976, i to we fragmencie *Matki* Maksyma Gorkiego:

– Towarzysze! – zawołał śpiewnie Andrzej. [...] Wyruszyliśmy teraz krzyżowym pochodem w imię nowego Boga – Boga światła, prawdy, rozumu i dobra. Cel nasz jest daleko, a wieńce ciemniowe blisko [...]¹⁶.

Znacznie częstszą strategią obieraną przez autorów podręczników z lat PRL była zatem strategia pomijania kwestii religijnych połączona z propagowaniem zwyczajów tworzących tzw. tradycję wynalezioną¹⁷. Najlepiej można zaobser-

¹⁴ J. Pietrusiewiczowa, *Historia literatury polskiej*, Warszawa 1958, s. 3, 9.

¹⁵ K. Budzyk, Z. Libera, J. Pietrusiewiczowa, *Historia literatury polskiej dla klasy IX. Od początków piśmiennictwa do końca XVIII wieku*, Warszawa 1952, s. 19.

¹⁶ S. Sufin, „*Ojczyste słowo*”. *Podręcznik dla klasy VII. Wypisy oraz ćwiczenia w mówieniu i pisanu*, Warszawa 1976, 120.

¹⁷ Spopularyzowany przez Erica Hobsbawna termin „wynajdywanie tradycji” oznacza zespół praktyk rządzonych przez otwarcie lub milcząco przyjmowane reguły, posiadające

wować to zjawisko, porównując cykle dotyczące świętowania – dla przykładu: miejsce Bożego Narodzenia zajął Nowy Rok, stąd w podręcznikach zamiast wigilii pojawia się wieczornica, a zamiast Bożonarodzeniowych drzewek ozdobionych aniołami, choinki noworoczne, na których dzieci zawieszają gołąbki pokoju. Świętuje się nie z rodziną w domu, ale w świetlicy szkolnej z przodownikami pracy i kolegami, a zamiast kolęd śpiewa się *wesołe piosenki o pracy, nauce, o nowych dniach, których nie wolno marnować*, tradycyjne jasełka zastępują zaś występy, w których dzieci przebrane są za górników, murarzy i żołnierzy¹⁸. Nawet stare wierzenia związane z nocą wigilijną zostają powiązane z nocą noworoczną, na przykład dziadek opowiada wnuczętom, że tej nocy *człowiek może pojąć mowę zwierząt, ale zwierzęta nie powinny go widzieć*¹⁹.

Na szczególną uwagę zasługuje przyjęta w tym okresie dyskursywna strategia tonowania, polegająca na tym, że toposowi „Polaka-katolika” nadano odmienny status epistemiczny. Związek polskości z katolicyzmem przypisano mianowicie do sfery folkloru i obyczajowości ludowej, pozbawiając go tym samym istotnego znaczenia religijnego i światopoglądowego. Zjawisko to obrazuje m.in. sposób, w jaki przedstawiono świętowanie Bożego Narodzenia podręczniku *Razem, młodzi przyjaciele* z 1973 roku. Autorzy wybrali wiersz Leopolda Staffa *Gwiazda*:

Świeciła gwiazda na niebie.
Srebrna i staroświecka.
Świeciła wigilijnie,
Każdy zna ją od dziecka.
Zwisały z niej z wysoka
Długie błyszczące promienie,
A każdy promień to było
Jedno świąteczne życzenie.

I przyszli – nie magowie,
Już trochę postarziali –
Lecz więcej kolędnicy,
Zwyczajni chłopcy mali²⁰.

---

symboliczny lub rytualny charakter, których celem jest wpojenie określonych wartości, względnie norm zachowań poprzez powtarzanie owych praktyk, co z kolei zapewnia automatyczny związek z przeszłością, por. E. Hobsbawn, *Wprowadzenie*, w: *Wynajdywanie tradycji*, red. E. Hobsbawn i T. Ranger, przeł. M. Godyń i F. Godyń, Kraków 2008, s. 4–12.

¹⁸ S. Aleksandrak, H. Koszutska, 1951, *Czytanki dla klasy III*, Warszawa 1951, s. 98–101.

¹⁹ M. Cackowska, K. Kazanowska, W. Wąsakowa, „*Razem, młodzi przyjaciele*”. *Podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy IV*, Warszawa 1973, 155.

²⁰ Tamże, s. 153.

Wiersz ilustruje rysunek przedstawiający wiejskich kolędników z tradycyjną gwiazdą i krakowską szopką. Polecenia pod wierszem pozbawione są jakichkolwiek odniesień *stricte* religijnych i odwołują się wyłącznie do sfery folkloru, ilustracja do tekstu staje się zaś pretekstem do ćwiczenia umiejętności sporządzania opisu postaci²¹. W tym samym podręczniku zamieszczono również wiersz radzieckiego poety, Samuela Marszaka pt. *Dwie choinki*. Zarówno tekst, jak i zadania (podobnie jak zadania do wiersza *Gwiazda*) zostały wykorzystane do odsakralizowania Bożego Narodzenia, polecenia dotyczą bowiem wskazania do jakiego świątecznego zwyczaju nawiązuje wiersz, a także wyjaśnienia, jak i dla czego Rzeczpospolita Ludowa zapobiega masowemu wycinaniu choinek²².

Świętowanie przez chrześcijan narodzin Jezusa w schyłkowym okresie PRL sprowadzone jest niemal wyłącznie do świeckiej tradycji tzw. gwiazdki kojarzonej przede wszystkim z wręczaniem prezentów. Wskazuje na to m.in. opowiadanie Piotra Choynowskiego pt. *I to jest źle* zamieszczone w podręczniku Marii Nagajowej z 1984 roku. Akcja opowiadania toczy się w przedwojennej Warszawie. Narratorem jest ośmioletnie dziecko, które wraz z kolegami cieszy się z nadchodzącej gwiazdki²³. Postanawia z tej okazji podarować Frankowi, biednemu chłopcu z sąsiedztwa, swojego starego, zniszczonego już konia na biegunach. Zabawka zostaje jednak odebrana obdarowanemu malcowi i połamana przez jego opiekuna a zarazem pracodawcę, aby nie odrywała chłopca od obowiązków. Polecenie pod opowiadaniem wskazuje wyłącznie na charytatywny aspekt świętowania Bożego Narodzenia i abstrahuje od religijnych motywacji oraz głębszego sensu obchodzenia pamiętki narodzenia Chrystusa:

Wyjaśnij sens zawarty w zakończeniu opowiadania: „Tak. Nie wszystkie dzieci cieszą się na gwiazdkę. I to jest źle. To jest bardzo źle”. Czy mówi ono tylko o przeszłości²⁴?

W podręczniku „W codziennej pracy” z 1976 roku w kontekście świeckim i folklorystycznym ukazane jest również święto Bożego Ciała. Wzmianka o nim pojawia się we fragmencie książki Janiny Przeworskiej *Serca pod zgrzebnym płótnem*, opowiadającej o życiu i tradycjach Kurpiów²⁵. Polecenie: *Wyszukaj w tekście te fragmenty, które mówią o twórczości ludowej oraz o wierzeniach i zwyczajach ludowych na Kurpiach*, sugeruje, że do sfery owych *wierzeń* zalicza

²¹ Wspomniane zadania zamieszczone są w tabeli 1.

²² M. Cackowska, K. Kazanowska, W. Wąszakowa, dz. cyt., s. 149.

²³ P. Choynowski, *I to jest źle*, w: M. Nagajowa, *Język polski 4. Polska mowa*, Warszawa 1984, s. 230.

²⁴ M. Nagajowa, *Język polski 4. Polska mowa*, dz. cyt., s. 233.

²⁵ M. Nagajowa, „*W codziennej pracy*”. *Podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy V*, Warszawa 1976, s. 65.

się właśnie obchody Bożego Ciała, ponieważ w zalecanym fragmencie o żadnych innych wierzeniach mowy nie ma.

Strategia kryptoafirmacji zaczęła pojawiać się w podręcznikach wydawanych po 1981 roku. Ani wtedy, ani obecnie nie można dopatrzeć się w podręcznikach otwartego przywoływania toposu „Polaka-katolika” w celach jawnie perswazyjnych, ale topos ten bardzo silnie wpisany jest zarówno w proponowane teksty, jak i towarzyszące im polecenia oraz ikonosferę. Niezmiernie rzadko zdarzają się odwołania do innych niż katolicka religii – związanych z nią świąt i tradycji²⁶. Tak jak w podręcznikach międzywojennych zakłada się, że każdy Polak to katolik, znający nie tylko obyczaje, które jak na przykład wigilia, mają korzenie religijne (choć kultywowane są również przez osoby nieczujące związku z Kościołem katolickim), ale także orientujący się w prawdach wiary, czytający Ewangelię, uczestniczący w praktykach religijnych. Świadczą o tym:

1. Zadania do tekstów:

Zad. do tekstu: S. Różewicz, „Chleb”

Jak rozumiesz myśl wyrażoną w końcowym dwuwiersiu? Przypomnij sobie jeden z cudów Chrystusa opisany w Ewangelii²⁷.

Zad. do cyklu *Boże Narodzenie*

Znajdź i zapisz jak najwięcej wyrazów, którymi można zastąpić poniższe imiona i nazwy:

Jezus, Matka Boska, Święty Józef, Trzej Królowie, Gwiazda Betlejemska²⁸
(Łuczak, Murdzek 2001, 283)

2. Teksty do zadań:

Odszukaj we fragmencie sprawozdania swojego kolegi po 3 przykłady: przydawki, dopełnienia i okolicznika. Przepisz je i zaznacz następnie obok, jaką częścią mowy zostały wyrażone.

Po chwili wyszedł ksiądz proboszcz. Gdy odprawił mszę świętą, przeszedł środkiem kościoła i poświęcił palmy. Każdy chciał, aby i na jego palmę

²⁶ Przykładem rzadkich odwołań do innych niż chrześcijańskie świąt może być zamieszczony w podręczniku *To lubię!* dla kl. IV tekst opowiadania Issaca Bashevisa Singera *Koza Złote*, w którym przedstawione są zwyczaje związane z żydowskimi świątami Chanuka (Kłakówna, Dyduch, Jędrzychowska 1995, 24–25).

²⁷ S. Sufinowa, „*Mowa rodzinna*”. *Język polski. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, Warszawa 1984, s. 50.

²⁸ A. Łuczak, A. Murdzek, „*Między nami*”. *Język polski. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej*, Gdańsk 2001, s. 283.

spadła kropla święconej wody. Po poświęceniu palmy ksiądz wikary przeczytał ogłoszenia, organista zaśpiewał pień o ukrzyżowanym Chrystusie, kościelny zgasił świecę, a każdy odmówił po cichu modlitwę. Wkrótce kościół zaczął pustoszeć, więc i my udaliśmy się do domu (Nagajowa 1995, 278).

3. Materiał ikonograficzny: np. plansza *Święta* (Jędrzychowska, Kłakówna, 1996, 87-88), na której umieszczono 12 barwnych fotografii, z czego 7 przedstawia sceny z uroczystości religijnych: chrzest niemowlęcia w kościele katolickim, przyjmowanie Pierwszej Komunii Świętej przez dziewczynkę, stojące w kościele dziewczęta ubrane w komunijne stroje, parę młodą na ślubnej fotografii, procesję Bożego Ciała, uroczystości religijne w Ludźmierzu oraz procesję, w której dziewczęta w strojach ludowych niosą feretrony z obrazami maryjnymi. Jedna fotografia harcerki pełniącej w dniu Wszystkich Świętych wartę honorową przy ozdobionym biało-czerwoną szarfą grobie ukazuje związki praktyk religijnych z patriotyczną celebrą. Podobny wydźwięk ma umieszczenie w tym kontekście fotografii przedstawiających patriotyczną manifestację w Krakowie. Religijne konotacje (choć nie dla wszystkich odbiorców podręcznika oczywiste) ma także zdjęcie przedstawiające krakowskiego lajkonika. Termin przemarszu jego orszaku nierozłącznie wiąże się z obchodami Bożego Ciała, odbywa się bowiem zawsze w oktawę tego święta. Nawet jedyna, wydawałoby się całkowicie neutralna, fotografia związana z rodzinnym świętowaniem urodzin, nie dla wszystkich uczniów ma jednakowy wydźwięk – urodzin nie obchodzą na przykład świadkowie Jehowy.

Ta sama strategia kryptoafirmacji pojawia się w podręcznikach języka polskiego do szkoły podstawowej opracowanych zgodnie z podstawą programową z 2008 r., w której czytamy:

W procesie kształcenia ogólnego szkoła podstawowa kształtuje u uczniów postawy sprzyjające ich dalszemu rozwojowi indywidualnemu i społecznemu, takie jak: uczciwość, wiarygodność, odpowiedzialność, wytrwałość, poczucie własnej wartości, szacunek dla innych ludzi, ciekawość poznawcza [...] W rozwoju społecznym bardzo ważne jest kształtowanie postawy obywatelskiej, postawy poszanowania tradycji i kultury własnego narodu, a także postawy poszanowania dla innych kultur i tradycji. Szkoła podejmuje wszelkie kroki w celu zapobiegania wszelkiej dyskryminacji²⁹.

Trzeba przyznać, że mimo tych zapewnień, spośród wszystkich tradycji i kultur najsilniej, (a nierzadko wyłącznie) prezentowane są w poszczególnych

²⁹ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół.

podręcznikach tradycje polskie, wywodzące się z kultury chrześcijańskiej, a zwłaszcza katolickiej. W podręcznikowych tekstach oraz w warstwie ikonicznej pojawiają się np. chrześcijańscy święci: Mikołaj, Józef oraz Franciszek z Asyżu. Istotne jest, że święci ci dotąd nie byli bohaterami szkolnych czytanek, trudno bowiem uznać, że w chrześcijańską tradycję wpisuje się zeświecczony obraz św. Mikołaja, który (tak jak, np. w podręczniku z *Słowo za słowem* autorstwa Marii Nagajowej), ukazywany jest zgodnie z wzorami kultury masowej jako dobrotliwy staruszek krzątający się wraz z pomocnymi skrzatami wokół gwiazdkowych prezentów. Przesunięcie akcentów w sposobie ukazywania św. Mikołaja już nie tylko jako ikony popkultury ukształtowanej na potrzeby rynku, ale także jako szlachetnego biskupa Miry, najlepiej dowodzi, że współczesna edukacja polonistyczna w dużym stopniu przyczynia się do swoistej „rekonkwisty kulturowej”, polegającej na odsłanianiu młodemu Polakom chrześcijańskich korzeni ich kultury i tradycji. Nie zawsze jednak takie działania kończą się sukcesem. Autorom współczesnych podręczników często nie udaje się jednoznacznie oddzielić skomercjalizowanej sfery *profanum* od rzeczywistego *sacrum*. Dobrze unaoczniają to zjawisko pochodzące z podręcznika *Między nami* zadania do przywołanej przez autorów chrześcijańskiej legendy hagiograficznej o św. Mikołaju z Miry:

Gdzie i kiedy urodził się Mikołaj?

W jaki sposób został biskupem?

Czyim był patronem?

Jak wyglądał strój świętego Mikołaja kiedyś, a jak wygląda dziś?

Gdzie dzisiaj mieszka Mikołaj³⁰?

Zadania te wskazują raczej na ciągłość tradycji, która w naturalny sposób ewoluuje, a miejsce zamieszkania już nawet nie „świętego”, lecz po prostu Mikołaja, jego strój oraz sposób, w jaki się przemieszcza, zmieniają się tak, jak zmienia się moda: zamiast Licji w dzisiejszej Turcji oraz biskupiej mitry i paliusza – koło podbiegunowe, podbity futrem czerwony strój i zaprzęg latających reniferów. Święty ze starożytnej Miry czczony zarówno przez katolickich, jak i prawosławnych wyznawców oraz święty z supermarketu i kina familijnego to, w świetle przytoczonych powyżej zadań, ciągle ta sama osoba. Proponowany przez autorki podręcznika sposób opracowywania tekstu hagiograficznego właściwie uniemożliwia pogłębienie refleksji nad źródnicowaniem hierarchii wartości reprezentowanych przez te dwie, w gruncie rzeczy odmienne postaci, których legendy wyrosły z odrębnych tradycji i potrzeb ich autorów oraz odbiorców.

W porównaniu z wcześniejszymi podręcznikami, które wykorzystywano w edukacji polonistycznej po 1989 r., w najnowszych książkach do nauczania

³⁰ A. Łuczak, A. Murdzek, dz. cyt., s. 282.

języka polskiego znacznie wzrosła liczba nawiązań do innych niż Boże Narodzenie świąt chrześcijańskich – Wielkiej Nocy (np. wiersze: Franciszek Kobryńczuk, *Zmartwychwstanie*; Jan Twardowski, *Wielkanocny baranek*, Joanna Kulmowa *Kiedy radość...*; *Wielkanoc*; *Okna wielkanocne*) oraz Wszystkich Świętych (np. wiersze: Danuta Wawiłow, *Znicze*; Teofil Lenartowicz, *Pod jesiennym niebem*; Danuta Gellnerowa, *Dla tych, którzy odeszli*; Władysław Broniewski, *Zaduszki*). Warto również podkreślić, że zwyczajowo najliczniejsze w podręcznikach nawiązania do Bożego Narodzenia są obecnie bardziej zróżnicowane, zarówno w warstwie tematycznej, jak i gatunkowej, składają się na nie:

Wiersze, np.: ks. Jan Twardowski, *Życzenia*; Leopold Staff, *Gwiazda*; Ludwik Jerzy Kern, *Szkoda...* oraz *Choinka*; Tadeusz Kubiak, *Wieczór wigilijny*;

Kolędy, np.: *Bóg się rodzi*; *Wśród nocnej ciszy*; *W żłobie leży*; *Lulajże, Jezuniu*, *Do szopy, hej pasterze*; *Oj, maluśki*; *Mędrcy świata*; *Dzisiaj w Betlejem*; *W dzień Bożego Narodzenia*;

Jasełka, np.: Ewa Stadtmüller, *Jasełka*, Diana Donohue, *Józef i Maryja przed gospodą*;

Opowiadania, np.: Diana Donohue, *Nie ma miejsca w gospodzie*; Joanna Papużyńska, *Wędrowcy*.

Zadania, np.: Zapisz jak największą liczbę wyrazów bliskoznacznych dla imion i nazw: *Jezus*, *Matka Boska*, *Święty Józef*, *Trzej Królowie* oraz *Gwiazda Betlejemska*; Opisz poniższą ilustrację, wykorzystując wymienione zwroty: *w środku*, *pośrodku*, *w centrum*, *obok*, *nad*, *pod*, *na górze*, *na dole* itp. oraz: *kłęczą*, *spieszą*, *zbliżają się*, *klaniają się*, *składają dary*, *oddają pokłon*, *śpiewają*³¹; Na podstawie ilustracji i własnej wyobraźni napisz instrukcję wykonania przedstawionej ozdoby świątecznej; Wymieńcie się pomysłami na wykonanie innych świątecznych ozdób. Możecie też napisać poradnik *Jak zrobić piękne ozdoby świąteczne*. Posłuży wspaniale jako prezent, a powielony – jako książeczka na świąteczny kiermasz³².

O zmianach zachodzących w sposobie traktowania obchodów świąt katolickich najlepiej świadczy porównanie poleceń zamieszczonych pod tym samym (przytaczanym wcześniej) wierszem Leopolda Staffa *Gwiazda* (zob. tab.1).

Tabela 1. Zadania do wiersza Leopolda Staffa *Gwiazda* w podręcznikach języka polskiego z roku 1973 i roku 1997.

³¹ A. Łuczak, A. Murdzek, dz. cyt., s. 283.

³² Tamże, s. 285.

M. Cackowska, K. Kazanowska, W. Wąsakowa, <i>Rzazem, młodzi przyjaciele</i> , Warszawa 1973*.		M. Nagajowa, <i>Słowo za słowem</i> . Warszawa 1997**.
1.	Jak określił poeta gwiazdę wigilijną i jej promienie?	O jakim zwyczaju świątecznym jest mowa w tekście? Jakie znasz inne zwyczaje świąteczne?
2.	Jakie zwyczaje ludowe są związane z gwiazdą wigilijną?	Jakie święta się zbliżają? Jak zamierzasz spędzić jedno, a jak drugie święta?
3.	Przyjrzyj się ilustracji i napisz kilka zdań o kołędnicach.	Zapamiętaj pisownię wyrazu <i>kołęda</i> ! Uzupełnij podane zdania wyrazami pokrewnymi do wyrazu <i>kołęda</i> .
4.		Pieśń o narodzeniu Chrystusa to....
5.		Ci, którzy obchodzą domy z szopką, to.....
6.		Śpiewać kołеды to inaczej....

* M. Cackowska, K. Kazanowska, W. Wąsakowa, dz. cyt., s. 153.

** M. Nagajowa, „*Słowo za słowem*”. *Podręcznik do kształcenia literackiego i językowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Warszawa 1997, s. 130.

Na zakończenie tej części artykułu wskazać należy na nieliczne (zwłaszcza w szkole podstawowej) nawiązania do innych niż katolickie wyznania chrześcijańskie oraz do pozostałych religii uniwersalistycznych: judaizmu, islamu i buddyzmu. Za okazję do takich wzmianek posłużył np. wiersz ks. Jana Twardowskiego *Bóg*:

Kto Boga stworzył
uczeń zapytał
ksiądz dał się przyłapać
poczerwieniał nie wie

A Bóg
chodzi jak po Tatrach w niebie
tak wszechmogący, że nie stworzył siebie

Jedno z zadań opracowanych w podręczniku do tego tekstu posłużyło do objaśnienia konwencjonalnej zasady pisowni wielką literą imion i nazw świętych (*Bóg, Jahwe, Zbawiciel, Matka Boska, Mesjasz, Budda*) oraz świętych ksiąg

różnych religii (*Biblia, Koran, Talmud, Pismo Święte, Nowy Testament, Stary Testament*)³³. Inne wyznania chrześcijańskie sporadycznie pojawiają się przy okazji wprowadzania w tematykę obchodów wielkanocnych. W podręczniku *Okno na świat* wyjaśnia się, że święto Zmartwychwstania Pańskiego jest najważniejsze dla wszystkich chrześcijan, a polecenia pod tekstem skłaniają uczniów do odpowiedzi na pytania: jakie wyznania chrześcijańskie znają, na pamiętkę jakiego wydarzenia obchodzona jest Wielkanoc, jakie są symbole związane są z tym świętem i co one oznaczają oraz jakie zwyczaje wielkanocne zostały opisane w tekście, a jakie są praktykowane w rodzinach uczniów³⁴. Tego typu zadania (zwłaszcza w regionach, w których licznie reprezentowani są prawosławni i luteranie) umożliwiają nie tylko poznawanie tradycji katolickiej większości, ale również dzielenie się doświadczeniami wpływającymi z konfesji konkretnych grup uczniów.

* * *

Zasygnalizowane w artykule problemy skłaniają do wniosku, że religia w nauce języka polskiego obecna była w każdym okresie funkcjonowania sformalizowanej edukacji szkolnej. W latach 1918-1939 uznawano ją za niepodważalny składnik polskiej tożsamości narodowej i łączono z wpajaniem postaw patriotycznych, a nawet państwowotwórczych. Tę jawnie afirmującą katolicyzm strategię stosowano zwłaszcza w podręcznikach przeznaczonych dla szkół wiejskich. Świadomie pomijano inne wyznania, choć II Rzeczpospolita była państwem wieloetnicznym, wielokulturowym, a co się z tym na ogół wiąże, także wielowyznaniowym. Wobec innych religii stosowano strategię pomijania – to znacząco nie potępiano bezpośrednio żadnej z nich, lecz przemilczano fakt, że podówczas rozległe tereny państwa polskiego zamieszkiwała bardzo liczna grupa wyznawców rozmaitych konfesji. Z zasady unikano zatem jakichkolwiek wzmianek na temat religii wielomilionowych społeczności prawosławnych Ukraińców i Białorusinów żyjących we wschodnich i południowoschodnich rejonach kraju. W podręcznikach języka polskiego z tego okresu nieobecni są również wyznawcy judaizmu, tak powszechni zarówno w małych miasteczkach, jak i w całych dzielnicach dużych miast II Rzeczpospolitej. W podręcznikach języka polskiego nie mówi się także o luteranach, zamieszkujących gromadnie na Śląsku Cieszyńskim oraz w regionach pozostających wcześniej pod zaborem pruskim (Śląsk,

³³ H. Dobrowolska, „*Jutro pójdę w świat*”. *Podręcznik do kształcenia literackiego i językowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Warszawa 1999, s. 241.

³⁴ W. Herman, E. Wojtyra, „*Okno na świat*”. *Podręcznik do języka polskiego klasa 4*, Kielce 2011, s.301.

Wielkopolska, Pomorze). Na nieliczne czytanki zasłużyli jedynie grekokatolicy, których przedstawiano jako bohaterów opierających się prawosławnym szykanom i prześladowaniom. Przy tym opór wobec konwersji na prawosławie jednoznacznie utożsamiano z oporem przeciw rusyfikacji. Ta strategia wychowawcza nie odniosła jednak zamierzonych skutków i przez całe dwudziestolecie międzywojenne stosunki wyznaniowe nie zmieniły się, a liczebność czcicieli poszczególnych kultów pozostała na mniej więcej tym samym poziomie³⁵.

Bezpośrednio po zakończeniu drugiej wojny światowej w podręcznikach języka polskiego kontynuowano ten sam model wychowania. W okresie nasilonej komunizacji autorzy podręczników do języka polskiego nadal wykorzystywali strategię pomijania, tym razem wobec każdej bez wyjątku religii, a zwłaszcza katolickiej, która w wyniku zmiany granic oraz zagłady Żydów stała się wyznaniem zdecydowanie dominującym – Polska powojenna przeobraziła się w kraj niemal jednorodny etnicznie, kulturowo i religijnie³⁶. W podręcznikach przeznaczonych dla szkół średnich otwarcie krytykowano jednak nie tyle samą religię (istotę wiary oraz wynikające z niej wartości i zasady pomijano na ogół milczeniem), ile rolę i działania Kościoła katolickiego jako instytucji. Choć otwarcie nieobecna w podręcznikach dla szkół podstawowych, to jednak religia funkcjonowała w nich w pewien bardzo szczególny sposób, typowy dla wszystkich systemów totalitarnych. Bazując na schematach właściwych kultom religijnym, stworzono alternatywny kult nowych bogów – Lenina, Stalina oraz świętych – przywódców partyjnych i państwowych takich, jak Bolesław Bierut i Stanisław Gomułka. Nie zabrakło proroków – Marksa i Engelsa, apostołów, tak jak marszałek Konstanty Rokossowski, przysyłanych z misją z ZSRR oraz męczenników – np. Małgorzaty Fornalskiej, Hanki Sawickiej czy Janka Krasickiego. W miejsce świąt i tradycji religijnych wprowadzano świeckie obchody³⁷.

Strategia ta okazała się nieskuteczna. Fiaskiem zakończyły się także prowadzenie religii wyłącznie do sfery folkloru. W rezultacie, po przełomie ustrojowym

---

³⁵ Według danych sporządzonych na podstawie spisu ludności przeprowadzonego w 1921 roku sytuacja wyznaniowa w II Rzeczypospolitej przedstawiała się następująco: wyznanie rzymsko-katolickie – 62% ogółu mieszkańców, wyznanie prawosławne – 11%, wyznanie greko-katolickie – 12%, wyznanie mojżeszowe – 11%, wyznania ewangelickie – 2,6%, inne (w tym muzułmanie, karaimowie, mariawici, starokatolicy) – 1,4. Spis sporządzony w 1938 wykazał jedynie nieznaczne zmiany w stosunkach wyznaniowych: wyznanie rzymsko-katolickie – 65% ogółu mieszkańców, wyznanie prawosławne – 11,9%, wyznanie greko-katolickie – 10,4%, wyznanie mojżeszowe – 9,5%, wyznania ewangelickie – 2,5%, inne (w tym muzułmanie, mariawici) – 1,5. zob. A. Pązik, *Wyznania w II Rzeczypospolitej* <http://www.dws-xip.pl/wojna/2rp/ad3.html>.

³⁶ Por. A. Chabasińska, *Polityka władz wobec mniejszości wyznaniowych w Polsce w latach 1945–1956*, PWSZ IPiA Studia Lubuskie, t. 5, Sulechów 2009, s. 37–39.

³⁷ Szerzej kwestie te omawiam w: A. Rypel, dz. cyt. s. 223–236.

z 1989 roku treści religijne zaczęły wracać na strony podręczników, choć tym razem ich autorzy nie stosowali strategii jawnie afirmujących wyłącznie katolicyzm. Sposób ukazywania wyznania rzymskokatolickiego przebiega zgodnie ze strategią kryptoafirmacyjną, co oznacza, że autorzy podręczników nie przekonują otwarcie do tego, że religia katolicka jest w Polsce wyznaniem dominującym i stanowi ważny składnik tożsamości narodowej. W zamian za to treści kształcenia, teksty edukacyjne i zadania dobierają przy milczącym założeniu, iż wszyscy bez wyjątku uczniowie doskonale znają nie tylko Pismo Święte, ale również zasady wiary katolickiej wraz ze związanymi z nimi obrzędami liturgicznymi, świętami, pieśniami oraz tradycjami i zwyczajami.

Na przełomie XX i XXI wieku w podręcznikach języka polskiego coraz liczniej zaczęły pojawiać się nawiązania do innych (głównie monoteistycznych) religii. Jakkolwiek w Polsce istnieją obecnie 174 zarejestrowane kościoły i związki wyznaniowe³⁸, to jednak w dalszym ciągu z religią katolicką (choć w różnym stopniu) identyfikuje się aż 86,9% społeczeństwa³⁹. Stąd nie powinien dziwić fakt, iż to właśnie religia katolicka prezentowana jest tak obficie w podręcznikach języka polskiego. Fakt ten świadczy nie tylko o autentycznych związkach kultury polskiej z katolicyzmem, ale także o tym, że niezależnie od przemian cywilizacyjnych doby postmodernizmu, czynnik religijny nadal traktowany jest w podręcznikach jako jeden z najistotniejszych komponentów tożsamości narodowej Polaków.

Bibliografia

Chabasińska A., 2009, *Polityka władz wobec mniejszości wyznaniowych w Polsce w latach 1945–1956*, PWSZ IPiA Studia Lubuskie, t. 5 Sulechów, s. 37–62.

Główny Urząd Statystyczny, 2013, *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, Warszawa.

³⁸ Zob. Główny Urząd Statystyczny, *Wyznania religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 2009–2011*, Warszawa 2013, s. 174.

³⁹ Zgodnie z ustaleniami powszechnego spisu ludności opracowanymi przez GUS w 2011 roku, sytuacja wyznaniowa w Polsce przedstawia się następująco: katolicyzm – 86,9%, prawosławie – 1,31%, protestantyzm – 0,38%, Świadkowie Jehowy – 0,34%, buddyzm – ok. 0,04%, islam – 0,013%, rodzimowierstwo (wyznania neopogańskie) – ok. 0,01%, judaizm – 0,004%. Dane te nie uwzględniają 7,45 % Polaków bez wyznania, którzy siłą rzeczy nie mogli być brani pod uwagę przy ustalaniu powyższej statystyki. Zob. tamże, s. 121.

Góralski J., 1999, *Polska macierz szkolna jako instytucja wychowania obywatelskiego*, w: *Wychowanie a polityka. Między wychowaniem narodowym a państwowym*, red. W. Wojdyła, Toruń, s. 83–90.

Hobsbawn E., 2008, *Wprowadzenie*, w: *Wynajdywanie tradycji*, red. E. Hobsbawn i T. Ranger, przeł. M. Godyń i F. Godyń, Kraków, s. 4–12.

Kalinowska K., 2000, *Spoleczeństwo a stereotypy w myśli społecznej ojca Jacka Woronieckiego*, w: *Wychowanie a polityka. Mity i stereotypy w polskiej myśli społecznej XX wieku*, red. W. Wojdyła, Toruń s. 105–113.

Pązik A., *Wyznania w II Rzeczpospolitej* <http://www.dws-xip.pl/wojna/2rp/ad3.html>.

Rypel A., 2012, *Ideologiczny wymiar dyskursu edukacyjnego na przykładzie podręczników języka polskiego z lat 1918–2010*, Bydgoszcz.

Wojdyła W., 1999, *Wychowanie jako forma działania politycznego w myśli społeczno-politycznej obozu narodowego w latach 1926–1939*, w: *Wychowanie a polityka. Między wychowaniem narodowym a państwowym*, red. W. Wojdyła, Toruń, s. 57–69.

Wykaz podręczników

Aleksandrak S., Koszutska H., 1951, *Czytanki dla klasy III*, Warszawa.

Kubski B., Kotarbiński M., Zarembina E., 1934, *Czytanka dla III klasy miejscich szkół powszechnych*, Lwów.

Balicki J., Maykowski S., 1934, „*Mówią wieki*”. *Drugi rok nauki języka polskiego w gimnazjach*, Lwów.

Budzyk K., Libera Z., Pietrusiewiczowa J., 1952, *Historia literatury polskiej dla klasy IX. Od początków piśmiennictwa do końca XVIII wieku*, Warszawa.

Cackowska M., Kazanowska K., Wąsakowa W., 1973, „*Razem, młodzi przyjaciele*”. *Podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy IV*, Warszawa.

Dobrowolska H., 1999, „*Jutro pójdę w świat*”. *Podręcznik do kształcenia literackiego i językowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Warszawa.

Herman W., Wojtyra E., 2011, *Okno na świat. Podręcznik do języka polskiego klasa 4*, Kielce.

Kreczmar J., Saloni J., 1946, „*Na przełomie*”. *Wypisy dla VI klasy szkół powszechnych*”, Warszawa.

Kreczmar J., Saloni J., 1946, „*Nad poziomy*”. *Wypisy polskie dla VII klasy szkoły powszechnej*, Warszawa.

Kubski B., Dobraniecki S., 1936, „*Na zagonie*”. *Czytanki polskie dla klasy II szkół powszechnych I stopnia, kurs A*, Lwów.

Łuczak A., Murdzek A., 2001, „*Między nami*”. *Język polski. Podręcznik dla klasy IV szkoły podstawowej*, Gdańsk.

Nagajowa M., 1976, „*W codziennej pracy*”. *Podręcznik do nauki języka polskiego dla klasy V*, Warszawa.

Nagajowa M., 1984, *Język polski 4. Polska mowa*, Warszawa.

Nagajowa M., 1997, *Słowo za słowem. Podręcznik do kształcenia literackiego i językowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej*, Warszawa.

Sufinowa S., 1984, „*Mowa rodzinna*”. *Język polski. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego dla klasy siódmej szkoły podstawowej*, Warszawa.

Tync S., Gołąbek J., 1936, *Czytanki polskie dla IV klasy szkół powszechnych I stopnia, kurs C*, Lwów – Warszawa.

Streszczenie

Sposoby i cele ukazywania treści religijnych w podręcznikach języka polskiego z lat 1918–2012

Artykuł prezentuje sposoby wykorzystywania religii do kształtowania tożsamości narodowej młodych Polaków. Wnioski dotyczące tego problemu zostały wyciągnięte na podstawie analizy podręczników języka polskiego z lat 191–2012. Z badań wynika, że ich autorzy w każdym okresie funkcjonowania zinstytucjonalizowanej edukacji odwołują się do toposu „Polak-katolik”. Stosują w tym celu następujące strategie dyskursywne: afirmacji, pomijania tonowania i kryptoafirmacji.

Na przełomie XX i XXI wieku coraz liczniejsze są nawiązania do innych konfesji, lecz religia katolicka prezentowana jest w podręcznikach najobszerniej. Fakt ten świadczy nie tylko o silnych i autentycznych związkach kultury polskiej z katolicyzmem, ale także o tym, że w dobie postmodernistycznych przemian cywilizacyjnych topos „Polak-katolik” jest przez autorów współczesnych podręczników nadal uważany za istotny komponent tożsamości narodowej młodego pokolenia.

Summary

The way and the aims of showing religious content in Polish textbooks from 1918 to 2012

The article presents ways to use religion to mold the national identity of young Poles. Conclusions are drawn on the basis of the analysis of the Polish textbooks from 1918 to 2012. These analyzes shows that the authors of school books refer to the topos Polish Catholic in every period of school education in the XX and XXI century. They use the following discursive strategies: affirmation, to passing over, toning, crypto affirmation. The references to other religions are increasing

---

at the turn of the century but the Catholic religion still dominates in Polish textbooks. This fact testifies to the strong relationship between Polish culture and Catholicism, but above all it shows that the authors of textbooks believe topos Polish Catholic, the very important part of identity of the young generation even in the postmodern transformation of civilization.

